

Tanker om kirkens rum

Af professor, arkitekt MAA Johannes Exner, Århus

Det ny testamente giver ikke anvisninger på, hvordan et kirkerum skal være, eller hvordan en gudstjeneste skal forløbe. Vi får at vide, at der, hvor mennesker samles i Jesu navn, vil han være til stede. Heraf fremgår, at sted og rum rent faktisk er underordnet.

Vi ved dog, at Jesus kom regelmæssigt i helligheden. Han krævede også bygningens specielle brug respekteret, som det fremgår af fortællingen om uddrivelsen af templet.

Når vi i dag oplever det myldrende liv i Jerusalem, kan vi let forestille os, hvordan sådanne verdslige og merkantile aktiviteter, som Jesus forbød i tempelrummet, kunne vandre ind fra gadetrængslen lige udenfor tempelindgangen, ind i bygningen. Dens arkitektur og udseende, eller hvad der sker lige udenfor hovedindgangen, udtaler han sig ikke om. Han prioriterer rummet og dets rette brug højere end exteriøret.

De første 300 år holdt man gudstjeneste eller forsamlinger i underjordiske katakomber og almindelige beboelseshuse. Efter kristendommens legalisering gik man fra disse uarkitektoniske gudstjenesterum over til specielle gudstjenestebygninger og gudstjenesteliturier, hvis form og indhold op gennem tiderne på godt og ondt er blevet influeret af skiftende teologiske, politiske og kunstneriske strømninger, med risiko for at det rene evangeliums indhold fortrænges af falsk forkyndelse og ydre formers overfladiskhed.

Det fornemmes også i dagens Danmark, når der primært stilles krav om, at en kirke udefra absolut skal »ligne en kirke«,

eller indvendig absolut skal være en »processionskirke«. Gør den ikke det, er den ikke en »rigtig kirke«. Udtalelsen er trist, fordi den skyldes manglende viden om kirkebygningens indhold, historiske baggrund og udvikling. Og den er bekymrende, hvis den samtidig afslører menneskelig skræmsikkerhed og ambitioner på egne og kirkens vegne.

Undertiden røber den et kirkefremmed menneske, som aldrig eller kun yderst sjældent går i kirke og kun bruger kirken som kulisser om egen begivenhed. Andre finder kirkerummets brug så ligegyldig eller underordnet, at de mener rummet burde bruges til meget mere og anderledes ting. Man kan også møde mennesker, som betragter kirkebygningen som en udvortes ting, et scenografisk element i bybilledet, hvor den med sit ydre skal pryde og markere »rigtig by«.

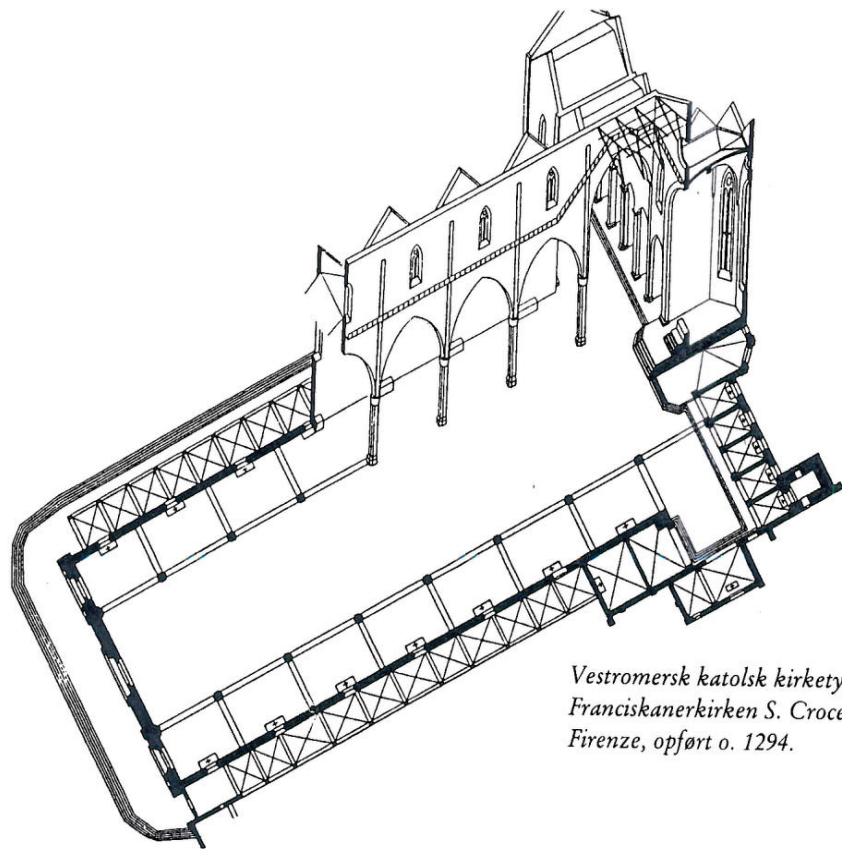
De mange opfattelser, hvor det ydre prioriteres højere end det indre, røber uevangelisk tankeløshed og fantasiløshed.

Som modvægt er det derfor vigtigt at prioritere interiørens rumlige kvaliteter højt, især kirkerummets, så der peges på indholdet som det primære. Er der mange andre rum, bør bygningsanlægget betragtes som et hele, et kirkeanlæg, hvor gudstjenesterummet indgår som noget særligt.

Hvad er så gudstjenesterummets særegenhed?

Et enkelt præcist svar kan ikke gives, for så ville vi også kunne definere gudsbegrebet. Men vi kan sige, at det er et vigtigt sted, for her kan man møde Gud i ordet og sakramenterne, både som enligt menneske og i fællesskab med andre mennesker. Dette møde er både konkret forståeligt og samtidig ubegribeligt, helt i overensstemmelse med kristendommens budskab.

For arkitekten er der tale om konkrete ting, gulv, vægge, loft, varme, lys, materialer etc., men et godt kirkerum præges også af noget uudsigeligt, transcendent, guddommeligt, noget der

*Vestromersk katolsk kirketype.
Franciskanerkirken S. Croce i
Firenze, opført o. 1294.*

ligger ud over det konkrete – en besynderlig samtidighed og samhörighed af det mulige og umulige, en kombination af det jordiske og det guddommelige – et fænomen, som et rums uudsigelighed måske kan være med til at befordre.

Hermed er alt egentlig sagt, for det uudsigelige kan ikke beskrives. Hvis det kunne det, ville det ikke være uudsigeligt.

Det er en fight at skabe et godt kirkerum. Vi ser utallige variationer rundt om os, som røber hvor svært det kan være. Men

4074

som hjælp er det nyttigt at studere og kende vor danske kirkebygningens oprindelse og historiske udvikling og samtidig forstå kristendommen som den vigtigste baggrund for vor aktuelle kulturhistoriske situation.

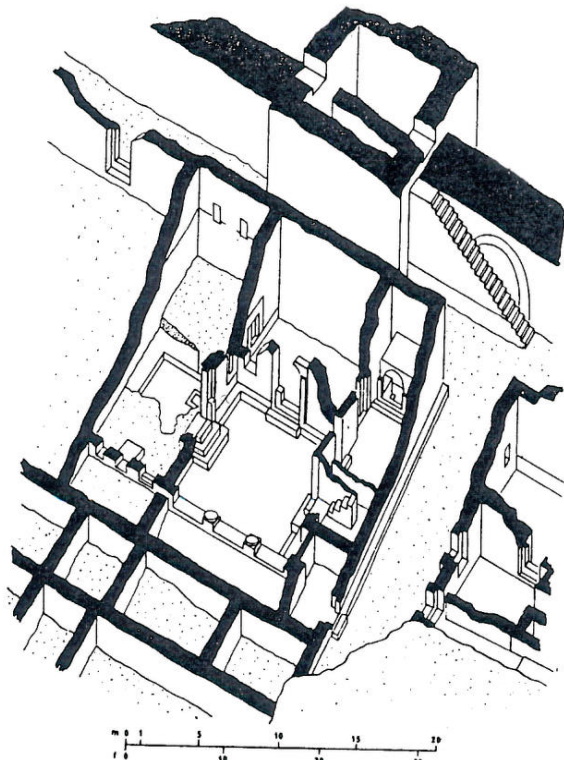
Den danske kirkebygning og gudstjenestens liturgi opstod ikke i Danmark, men udvikledes i middelhavsområdet i antikkens Rom og Byzantz under indflydelse af andre religioner og kulturer. Herfra vandrede den nord på ad to veje, en østlig og en vestlig, i hver sin skikkelse. En tredje vigtig påvirkning kom fra Mitteleuropa med Luther og reformationen.

Forenklet kan man sige, at vore kirkebygninger har tre aner: den vestromerske katolske kirke, den østromerske orthodoxe kirke og den lutherske reformerte kirke. Arkitektonisk aftegner disse tre kirkeretninger deres konfessionelle ide i hver sit rumkoncept.

Den vestromerske type er rektangulær med indgang i den ene ende. Gennem det langstrakte rum og midtergangen ledes blikket mod alteret i den anden ende. Her står et konkret tilbedelsesobjekt, et skrin, »tabernaklet«, med de konsekrede rester af brød og vin, Kristi legeme og blod.

Den østromerske type er et centralrum, kvadratisk og med en stor kuppel midt over rummet, hvorfra højt lys kommer ind. Kuplen med billede af Kristus Pantokrator er et billede på himmelen og dens hersker. Kirkerummet selv er et billede på jorden. Kirkerummet illustrerer således et stort møde mellem himlen og jorden. I kirkerummet er ingen siddepladser. Man står under gudstjenesten i en stor gruppe under kuplen.

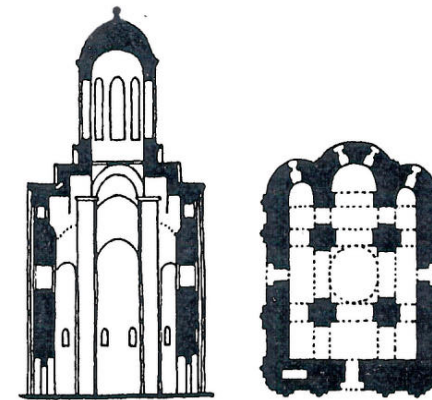
Den lutherske reformerte kirke er også et centralrum, præget af ordets forkyndelse og menighedens fællesskab, med alter, font

Kirke i Dura Europos o. år 223, Lilleasien.

og prædikestol i menighedens midte og siddepladserne grupperet hesteskoformet uden om. Herved er god deltagelse og høremulighed til stede.

I disse tre aner findes dyb og værdifuld inspiration til at arbejde med et nutidigt, dansk, evangelisk-luthersk kirkerum. Inspirationerne spænder fra belastende bindinger og til fristende friheder. Bindinger opleves f.eks. i det vestromerske kirkerums mysticisme. Friheder ligger i det østromerske centralrum med dets integrering af himmel og lys. Og for det lutherske rums vedkommende i dets ukunstlede rationalitet. Det er tre stærke arkitektoniske impulser, som på nogle punk-

Østromersk ortodoks kirketype.
Chernigov, Rusland, 2' halvdel af 12. årh.

ter er paradoksale, som rejser problemer, stiller spørgsmål, sætter tanker i gang, men derved bliver dybt inspirerende.

I den vestromerske danske romanske landsbykirke kan hentes inspiration til at dyrke den simple rumforms skønhed og kraft baseret på enkelhed i proportionering, materialehomogenitet og det poetiske dagslys.

Fra den østromerske kirkeform hentes inspiration i bygningsanlæggets plangeometri, det høje centralrum og den transcendent karakter og udsigelighed, lyset tilføjer rummet.

Fra den lutherske reformerte kirkebygning kan hentes inspiration til rummets indretning og møblering, dets menneskelige tæthed, intimitet, nærvær, samvær, lighed.

Til hver kirketype hører en tilsvarende liturgi. Indbyrdes er gudstjenesterne ikke identiske, men de har samme fælles ophav, er bygget op over samme oldkristne messe fra biskop Hippolyts tid (3. årh.). Denne næsten utrolige kendsgerning giver respekt for den danske gudstjenestes snart 2000-årige

4075

grundform, vækker beundring for dens struktur og holdbarhed og appellerer til et omhyggeligt arkitektonisk arbejde med rummets karakter og betydning for gudstjenesten og de kirkelige handlinger.

Fortidens historiske baggrund stiller således krav til nutidens kirkerum, men det gør fremtidshistorien også. Og da vi som nulevende mennesker befinder os nøjagtig midt mellem fortid og fremtid, har vi et stort ansvar for at knytte tiderne sammen i arkitektonisk kvalificerede rum. Hertil behøves viden, intuition og fantasi.

De rum, vi danske opholder os allermest i, er boligens rum. De er ofte fyldt op med møbler, tæpper, billeder og alskens nips, der dominerer så meget, at rummets form sløres. Måske skyldes det angsten for tomme flader kombineret med en stærk udstillingstrang eller en slags selvrealisering.

I modsætning hertil er kirkerummet et klart arkitektonisk rum. Formen dannes af synlige flader, gulv, vægge og loft. Fladerne beskrives af materialer, hvis stofflighed opfanger og reflekterer lyset. Form, stof og lys arbejder sammen og danner rummet. Kirkerummet kan betragtes som et skulpturelt rum, en slags indvendig skulptur, man befinder sig inde i, kan gå rundt i – ikke rundt om, som når man går rundt om billedhuggerens skulptur.

I kirkerummet er man derved ikke kun observerende, men integreres i det skulpturelle rum, som omslutter og inddrager en i et direkte engagement, hvor intet udenfor distraherer. Det er en situation med muligheder for stærke virkninger, gode som dårlige, rigtige som forkerte. Arkitekten kan i kirkerummet spille på stemninger og menneskers følelser lige så stærkt som scenografen på teatret. Men det kan overspilles, så der sker alt for meget, og kirkerummet mister storhed og ro. Det kan også

underspilles, så rummet bliver ligegyldigt eller trist. Et rum kan gøres lyst, mørkt, let, tungt, muntert, alvorligt, eller præges på anden måde. Men den rigtige karakter opnås kun gennem en nøje gennemarbejdning, en nuancering der kan være en balance på en knivsæg. Derfor kan det være nødvendigt at bygge forsøgsmodeller så store, at man kan „være“ i dem og arbejde med dem under præcise variable lysforhold.

I det skulpturelle kirkerum indgår også inventar, alter, døbefont, prædikestol, bænke, orgel og eventuel kunstnerisk udsmykning. De første tre er obligatoriske, de andre ikke. Inventaret må ikke dominere eller svække rummet. Alter, døbefont og prædikestol er i sig selv skulpturelle enkeltgenstande, som kan bringes i et fint samspil med det skulpturelle rum. Bænkene eller stolene er vanskeligere. De dækker betydelige dele af det skulpturelle rums basisflade, gulvet, som sløres af stolenes mange ben eller omskabes af en alt for markant midtergang, der skærer rummet op i to meningsløse halvdele. Også orglet kan give arkitektoniske problemer ved størrelse og dominans eller ved at sløre rumflader og disses sammenskæringer.

Det er klart, at de her nævnte møbler er med til at identificere rummet som kirkerum, et liturgiens rum. Men det er særlig interessant at opleve, hvordan et kirkerum tømt for møbler (under restaurering eller reparation) kan fremstå ikke bare smukke, men stærkere og meget rigtigere som netop kirkerum, hvor det i andre tilfælde helt har mistet karakter af kirke.

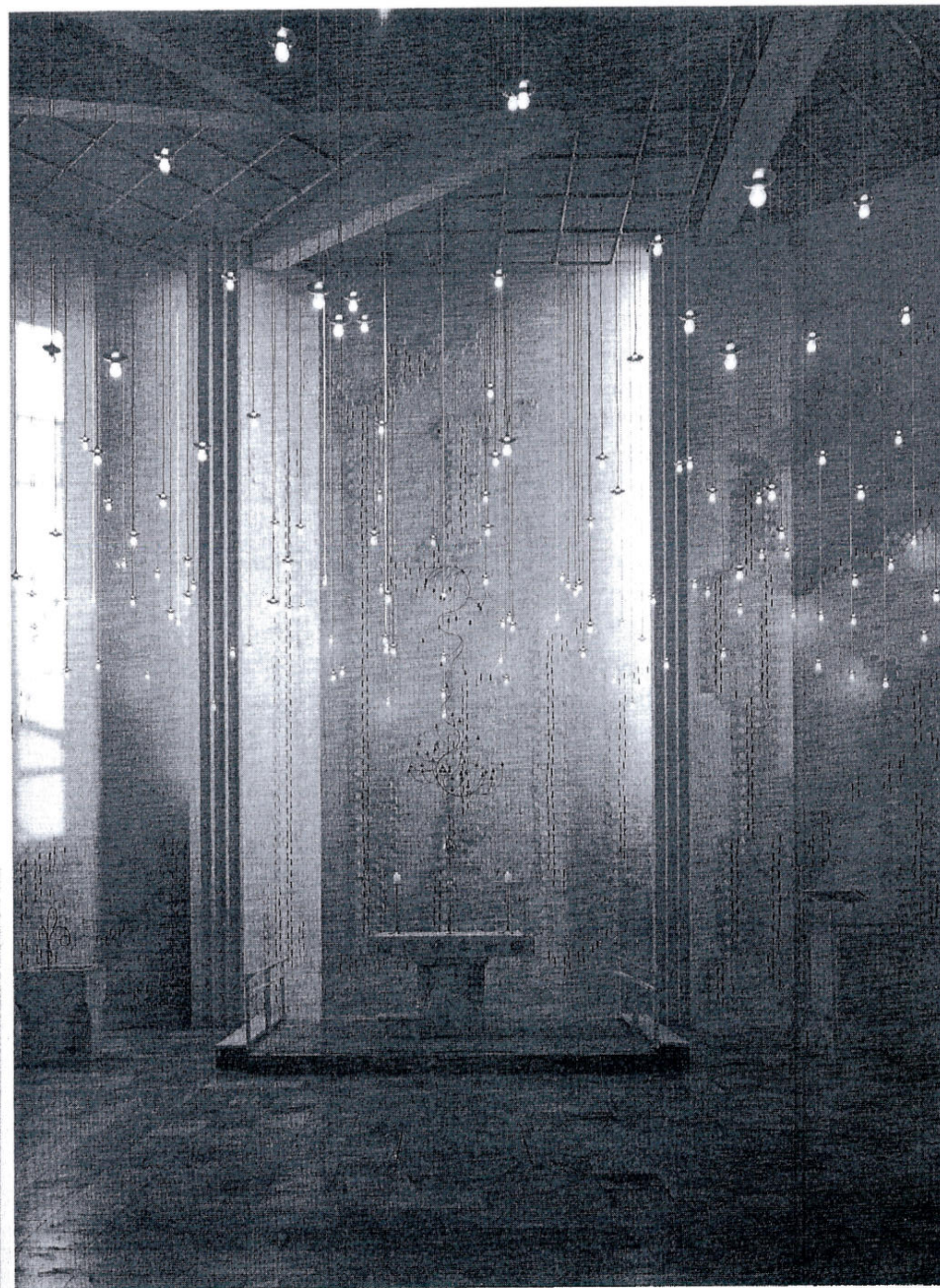
Hvad skyldes det?

Forskellen på de to tomme rum er, at det første besidder noget uudsigteligt, noget der rækker videre, mens det andet er statisk, bliver stående stift, afhængig af inventarets konkrete tilstedeværelse. Det ene rum er åndfuldt, rummer noget uudsigteligt, det andet mangler ånd, begrænser tanken og stækker sindets følsomhed og svæven.

A076

RUMMET OG LYSET

Et godt kirkerum har derfor noget uudsigeligt i sig eller åbner for det udsigelige. Hvori det ligger, er svært at forklare, men det har primært med lys at gøre, rummets forhold til lyset, rummets måde at modtage lyset på udefra, at videregive lyset inde i rummet. Lyset har med livet at gøre. Lyset var det første, Gud skabte. Lyset er et guddommeligt materiale, som kan mere end alt andet stof her på jorden. I et godt kirkerum berører lyset vor følsomheds tangenter, åbner for sindets modtagelighed, transporterer og bærer en, så man på en gang svæver rundt i rummet, ud af rummet, udenfor rummet, i sfærernes rum, himlens rum, samtidig med at fødderne på stengulvet og øjet på vægfladen fortæller, hvor man er. Lyset forbinder en med himlen og den jordiske tilværelse. Det er ikke tilfældigt, at Jesus gang på gang taler om lyset. Derfor kan et rum skabt af lys blive et evangelisk rum, fri for falsk mysticisme, fyldt med guddommelig udsigelighed – et godt evangelisk-luthersk kirkerum.

Nutidig luthersk evangelisk dansk kirke. Opstandelseskirken, Albertslund 1984, arkitekter Inger og Johannes Exner.